

מושגים ביהדות

ט"ו בשבט

חז"ל קבעו את **חמישה עשר** בשבט **כראש השנה לאילן** (ראש השנה א, א), כי עד מועד זה כבר ירדו רוב גשמי הברכה (ופעמים רבות עברו גם רוב ימי הגשמים), ופירות העץ שלפני מועד זה מקורם בגשמי השנה שעברה, ומכאן ואילך הם כבר ניזונים מברכת השנה הנוכחית. יום זה קובע למספר מצוות התלויות בארץ: **א. תרומות ומעשרות** - אסור להפריש מפירות של שנה אחת על פירות משנה אחרת. המעבר בין השנים נקבע בט"ו בשבט. פירות שחנטו (השלב בו נפל הפרח והפרי החל לגדול) לפני ט"ו בשבט, שייכים לשנה שעברה, ופירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט שייכים לשנה הבאה. **ב. סוג המעשר** - תאריך זה קובע גם איזה מעשר יש להפריש, לדוגמא: בשנה השלישית לשמיטה – כל הפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט שייכים עדיין לשנה השנייה, לכן יש להפריש מהם "מעשר שני" (ראה להלן). ואם הם חנטו לאחר יום זה, הם שייכים לשנה השלישית, לכן יש להפריש מהם "מעשר עני" (ראה להלן). **ג. ערלה** - אילן שניטע למאכל, מהתורה ב-3 השנים הראשונות לנטיעתו, פירותיו אסורים באכילה ובהנאה (ראה להלן). לכן, פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט בשנה הרביעית לנטיעתו שייכים לשנות הערלה, ואלו שיחנטו לאחר ט"ו בשבט שייכים לשנה הרביעית, בה יש לקיים בפירות את מצות **"נטע רבעי"** (ראה להלן). לכן, רק פירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה החמישית הם חולין ומותרים באכילה בכל מקום וללא פדיון.

בט"ו בשבט לא אומרים "תחנון", לא מספידים ולא גוזרים תענית ציבור. ביום זה נהגו באשכנז לאכול פירות, יבשים וטריים, ולספר בשבחה של ארץ ישראל, כיום נוהגים בכך בכל קהילות ישראל. יש הנוהגים לאכול 15 מיני פירות ויש המהדרים באכילת 30 מיני פירות, בעיקר פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל. האר"י הקדוש והמקובלים בצפת (במאה ה-16), תיקנו את **"סדר ט"ו בשבט"**, בו הם שתו 4 כוסות יין לבן ואדום, אכלו פירות מסוגים שונים, ולמדו על הפירות מהמקורות המופיעים בתורה, בתלמוד ובזוהר. משם נפוץ מנהג זה בקהילות ישראל, ויש הנוהגים בכך גם כיום. עם ראשית שיבת ציון בדורנו, עת הארץ היתה שוממה, החל המנהג של נטיעת עצי פרי וסרק ביום זה. בשנת תרמ"ד (1884) במושבה יסוד המעלה לראשונה נטעו אילנות דווקא בט"ו בשבט. בשנת תר"ן (1890) הסופר וההיסטוריון, הרב זאב יעבץ, שניהל באותה העת את בית הספר בזיכרון יעקב, יצא עם תלמידיו לטעת עצים ביום זה. בשנת תרס"ח (1908), החליטה 'הסתדרות המורים והגננות' לקבוע את ט"ו בשבט **כחג הנטיעות**, וכך נהוג עד היום.

גיליון מס' 1 - מצוות התלויות בארץ

א. תרומות ומעשרות, הפרשת תרומות ומעשרות

כמות מסוימת מפירות, ירקות ותבואה שגדלו בארץ-ישראל, שיש לתת לכהן, ללוי ולעני (ראה פירוט להלן), רק לאחר הפרשת התרומות והמעשרות מותר לאכול את הפירות. לפני ההפרשה יש לברך: "להפריש תרומות ומעשרות", ולאחר מכן יש לומר נוסח הפרשה מיוחד המופיע בסידור כשחשוב להבין את משמעותו.

ב. תרומה גדולה, חמשת מיני דגן, כ"ד מתנות כהונה

מצווה מהתורה (דברים י"ח, ד'), לתת **לכהן** כמות מסוימת מתבואה מחמשת מיני דגן (חיטה, שעורה, שיפון, שיבולת שועל וכוסמין), מן ה**תירוש** – יין וענבים, ומן ה**יצהר'** – שמן זיתים, שגדלו בארץ-ישראל. כיום החובה להפריש מהם היא מדרבנן, והם שחייבו להפריש גם משאר הפירות והירקות. מהתורה אין לה שיעור, אפילו חיטה אחת פוטרת את כל הערימה. השיעור מדרבנן הוא: עין טובה - $1/40$ מכמות הפירות שנקטפו לאכילה, עין בינונית - $1/50$ מכמות זו, ועין רעה - $1/60$. תרומה זו היא אחת מ-**כ"ד מתנות כהונה**, שהעניקה התורה לכהנים. כיום, הואיל והכהנים לא יכולים לאכול את התרומה בטהרה (כי כולנו טמאי מתים), לאחר ההפרשה, יש לעטוף כמות זו בתוך שתי שקיות ולהשליכן לפח.

ג. מעשר ראשון, תרומת מעשר ("מעשר מן המעשר")

מעשר ראשון - מצווה מהתורה (במדבר י"ח, כ"ד), לתת **ללוי** מעשר (**עשירית**) מהתבואה או מהפירות, לאחר שהופרשה מהם "תרומה גדולה" לכהן. **תרומת מעשר** - על הלוי לתת **לכהן עשירית** ממה שהוא קיבל מבעל הפירות, כלומר: **מעשר** (עשירית) **מן המעשר** (הראשון), גם היא אחת מ-**כ"ד מתנות כהונה**. מעשרות אלו כמו גם תרומה גדולה יש לתת בכל שנה חוץ משנת השמיטה. כיום, לאחר ההפרשה יש להכניס את "תרומת מעשר" לתוך שתי שקיות (יחד עם ה"תרומה גדולה"), ולהשליכן לפח.

ד. מעשר שני, פדיון מעשר שני, פרוטה

מצווה מהתורה (דברים י"ד, כ"ב-כ"ז), להפריש מעשר (**עשירית**) מהתבואה או מהפירות לאחר שהופרשו מהם "תרומה גדולה" ו"מעשר ראשון" (לכן הוא נקרא "מעשר שני"). מעשר זה שייך לבעל הפירות, החייב להעלותם לירושלים ולאכולם שם בטהרה. למי שקשה להעלות כמות זו לירושלים, יש באפשרותו **לפדותו** תמורת כסף (בתוספת חמישית מערכו). בכסף זה עליו לקנות בירושלים צרכי אכילה ושתיה, ולאכולם שם. כיום פודים "מעשר שני" בערך כספי של "**פרוטה**". בסיום ההפרשה ולפני הפדיון יש לברך: "על פדיון מעשר שני". מעשר זה נוהג בשנים א', ב', ד', ה' (= אבדה) של שנות השמיטה.

ה. מעשר עני

מעשר (**עשירית**) מהתבואה או מהפירות, שמצווה מהתורה (דברים י"ד, כ"ח-כ"ט) לתת **לעניים**, לאחר שהופרשו מהם "תרומה גדולה" ו"מעשר ראשון". יש לתת מעשר זה בשנים ג' ו-ו' של שנות השמיטה במקום "מעשר שני".

גיליון מס' 2

א. טבל

תבואה ופירות שגדלו בארץ-ישראל שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות (**טבל** = "טב-לא", דבר שאינו מתוקן). מהתורה (ויקרא, כ"ב, ט"ו), מותר לאכול וליהנות מהם רק לאחר שיפרישו מהם תרומות ומעשרות (ראה לעיל).

ב. דמאי

תבואה או פירות שנלקחו מעם הארץ, ואין ודאות שהוא הקפיד להפריש מהם תרומות ומעשרות. לכן, חז"ל תקנו, שהלוקח גידולי קרקע מעם הארץ חייב לעשר אותם מחמת הספק, אך ללא ברכה. (**דמאי** = דא-מאי = זה מה?).

ג. ערלה

אילן שניטע למאכל, מהתורה ב-3 השנים הראשונות לנטיעתו, פירותיו אסורים באכילה ובהנאה (ויקרא י"ט, כ"ג-כ"ה). מנין שנים אלו מתחיל בראש השנה. כלומר: אילן שניטע עד ט"ו באב, כעבור חודש וחצי (חודש נחשב כשנה, ועוד שבועיים לצורך קליטת האילן בקרקע), בראש השנה תסתיים שנה אחת משנות הערלה ותתחיל השנה השנייה. איסור זה מסתיים בט"ו בשבט של השנה הרביעית, לכן כל הפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט של השנה הרביעית הם עדיין ערלה. בשנה הרביעית יש לקיים בפירות את מצות "**נטע רבעי**" (ראה להלן), לכן, רק פירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה החמישית הם חולין ומותרים באכילה בכל מקום וללא פדיון. דין זה אינו נוהג בירקות. מצות ערלה נוהגת גם בחוץ לארץ מ"הלכה למשה מסיני" (הלכה שלא כתובה במפורש בתורה). רק בוודאי ולא בספק ערלה.

ד. נטע רבעי, פדיון נטע רבעי, פרי הלולים, כרם רבעי

נטע רבעי - פירות אילן בשנה הרביעית (**רבעי**) לנטיעתו, מצווה מהתורה (ויקרא י"ט, כ"ד), על בעל הפירות להביאם לירושלים, ולאוכלם שם. את הפירות יש באפשרותו לפדות בכסף, בו עליו לקנות אוכל ושתייה בירושלים לצורך סעודה בתוך העיר. פירות אלו נקראים "**פרי הלולים**" (שם). **כרם רבעי** - ענבים הגדלים בכרם בשנה הרביעית לנטיעתו, יש לנהוג בהם כמפורט לעיל. לפני הפדיון יש לברך: "על פדיון נטע (או כרם) רבעי".

ה. ביעור מעשרות, וידוי מעשרות

בערב יום טוב אחרון של פסח של השנה הרביעית לשמיטה, מצווה מהתורה (דברים כ"ו, י"ב) **לבער** (להוציא) מהבית את התרומות והמעשרות שהוא הפריש מפירות שגדלו בשנים א', ב', ו-ג' לשמיטה. במידה והוא עוד לא נתן אותם לכהן, ללוי, לעני או אכלם בירושלים, עליו לעשות זאת קודם מועד הביעור. כך יש לנהוג גם בשנה השביעית, לגבי פירות שגדלו בשנים ד', ה',

ו-ו' לשמיטה. לאחר קיום מצווה זו, על בעל הפירות לומר את **וידוי מעשרות** - כלומר: עליו להתוודות לפני הקב"ה שאכן הוא קיים מצווה זו (דברים כ"ו, י"ג-י"ד).

ו. שמיטה, שנת השבע, שנת שבתון, הפקר, פירות שביעית, קדושת שביעית, ספיחין
שמיטה – השנה השביעית, היא נקראת גם: **שנת השבע, שנת שבתון**, בשנה זו אסור מהתורה (ויקרא כ"ה, ב'-ה') לעשות 4 מלאכות: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה, חז"ל אסרו מלאכות נוספות. את הפירות יש **להפקיר** לכל (שמות כ"ג, י"א). כל האוכל **פירות שביעית** עליו לנהוג בהם **קדושה** ולא להפסידם או לעשות בהם סחורה. מצוות השמיטה נוהגת רק בארץ ישראל, כיום מצוות השמיטה נוהגת מדרבנן.
ספיחין - תבואה או ירקות שגדלו מאליהם בשנת השמיטה מזרעים שנשרו בעת הקציר בשנה השישית או מזריעה מכוונת לפני השמיטה. חז"ל גזרו שלא לאוכלם, מפני עוברי עבירה – שמא יזרעו בשמיטה בסתר ויאמרו שאלו ספיחין.

ז. יובל

שנת החמישים הבאה לאחר 7 שמיטות. בשנה זו אסור מהתורה לעבד את האדמה כמו בשנת השמיטה. ביום הכיפורים, תוקעים **בשופר** (יובל), עבדים עבריים יוצאים לחופשי ושדה אחוזה שנמכרה חוזרת לבעליה (ויקרא כ"ה, ח'-י"ג). היובל נוהג רק כאשר כל עם ישראל יושב בארץ ישראל ומחולק לשבטיו, לכן אין מקיימים אותה כיום.

גיליון מס' 3

א. חלה, הפרשת חלה

מצווה מהתורה (במדבר ט"ו, כ'), להפריש כמות מסוימת (**חלה**) מעיסה (בצק), שנעשתה מקמח שנטחן מאחד מחמשת מיני דגן (לגבי כמות הקמח יש מחלוקת בין הפוסקים). יש לתת את החלה לכהן, החייב לאכול אותה בטהרה, היא אחת מכ"ד מתנות כהונה. שיעור החלה: מהתורה - כל שהוא; מדרבנן: מעיסת בעלי בתים - חלק אחד מ-24 של העיסה, ומעיסת נחתומים (אופים) אחד מ-48 של העיסה. כיום, שהכהנים טמאי מתים, נוטלים שיעור כלשהו מהעיסה, ויש הלוקחים שיעור של כזית, ושורפים אותו באש או מניחים אותו בתוך שתי שקיות ומשליכים אותן לפח. לפני ההפרשה יש לברך: "להפריש חלה מן העיסה", או "להפריש חלה תרומה". חובת ההפרשה כיום היא מדרבנן, והם חייבו להפריש חלה גם בחוץ לארץ כדי שמצווה זו לא תשתכח מישראל.

ב. ביכורים, מקרא ביכורים

פירות משבעת המינים שהבשילו ראשונים, חובה על בעל השדה, להביאם לבית המקדש, ולתת אותם לכהן. הכהן מניף את הטנא, ומניחו לפני המזבח (דברים כ"ו, א'-ד'). פירות אלו הם אחת מכ"ד מתנות כהונה שהתורה זיכתה את הכהנים.

מקרא ביכורים - מביא הביכורים **קורא** את הנאמר שם (דברים כ"ו, ה'-י'). ניתן לעשות זאת בעונה החקלאית, מחג השבועות ועד חג הסוכות. מחג הסוכות ועד חנוכה - מביאים ביכורים אך ללא קריאת פרשה זו, כי בתקופה זו אין שמחה כמו בעונה עצמה.

ג. כלאיים: כלאי זרעים, כלאי הכרם, כלאי בהמה, כלאי בגדים-שעטנז

אסור מהתורה להרכיב (להכליא) 2 מינים שונים יחד, כמפורט להלן:

1. **כלאי זרעים** - אסור לזרוע 2 מיני זרעים או תבואה כאחד או בסמוך אחד לשני (ויקרא י"ט, י"ט). בדיעבד הכלאיים מותרים באכילה.

2. **כלאי הכרם** - אסור לזרוע תבואה או ירקות בתוך כרם (דברים כ"ב, ט'). מה שגדל שם באיסור, כמו גם פירות הכרם, אסור באכילה והנאה, וזה נוהג גם בחוץ לארץ.

3. **כלאי בהמה** - אסור להרביע בעל חיים עם בעל חיים ממין אחר (ויקרא י"ט, י"ט).

4. **כלאי בגדים** - אסור לתפור בגד העשוי מצמר ופשתים, ואף אסור ללבוש אותו (ויקרא י"ט, י"ט).

דברים כ"ב, י"א). איסור זה נקרא: **שעטנז**.

ד. חדש, קורבן העומר, יום הנף

אסור מהתורה (ויקרא כ"ג, י"ד), לקצור ולאכול תבואה **חדשה** מחמשת מיני דגן, שנזרעה לפני חג הפסח, עד לאחר קצירת **והנפת** העומר (העשוי מעשירית האיפה סולת שעורים), **והקרבת** קומץ ממנו על המזבח בבית המקדש, ביום ט"ז בניסן, הנקרא בשל כך: **יום הנף** (בדרך כלל זה היה מסתיים עד חצות היום). רבן יוחנן בן זכאי תיקן לאחר חורבן בית המקדש השני, שלא לאכול מהתבואה החדשה כל יום ט"ז בניסן, כי לאחר החורבן לא הקריבו את העומר. בחוץ לארץ נוהג

איסור זה עד מוצאי י"ז בניסן בשל שני הימים טובים בראשון של פסח.

ה. ראשית הגז

מי שגזז לפחות 5 כבשים, מצווה מהתורה (דברים י"ח, ד'), לתת לכהן את ראשית הצמר שנגזז, והיא אחת מכ"ד מתנות כהונה שהעניקה התורה לכהנים. למצווה זו אין שיעור, חז"ל קבעו ששיעורה לא פחות מ-1/60 מכמות הצמר שנגזז. נהוג לקיימה רק בארץ-ישראל.

**ערך: שמואל כ"ץ רב בית הספר ממ"ד תורני לבנות הר-נוף ות"ת ממ"ד 'נחלה' הר-נוף;
אולפנת חורב, ירושלים**